

Rezumate

Villa nostra olachalis
(Despre efectele întârziate ale unui document fals)
(Hermann Gusztáv Mihály)

Autorul trece în revistă istoria unui document datat 25 septembrie 1301, prin care regele Venceslav (Ladislau) al Ungariei acorda unele înlesniri „valahilor” ce trăiesc în „Villa Olachalis” (Vlăhița), printre secuii din Vduorhel (Odorhei) reprezentați prin cneazul Ursus, unele înlesniri în privința sarcinilor lor, în schimbul serviciilor prestate în folosul cetății Vduord (Udvard=Odorhei). Actul s-a dovedit a fi un fals, redactat de contele Iosif Kemény, cândva între anii 1827 și 1835. Profesorul Fancsali Dániel a semnalat încă în 1838 o serie de circumstanțe suspecte privind textul documentului, al cărui original (în realitate inexistent) nu l-a văzut nimeni. Cu toate acestea istoriografia maghiară l-a tratat ca și autentic până în 1905, când Karácsonyi János, erudit specialist în diplomatica medievală atrage pentru prima dată atenția asupra caracterului său vădit fals. Începând cu această dată istoriografia maghiară l-a tratat ca atare (excepție făcând – după cunoștința autorului – doar Szabó M. Aladár, în 1908, respectiv câteva ghiduri turistice și cărți de popularizare a istoriei).

Istoricii români în schimb, și înainte, și după apariția precizării lui Karácsonyi (care în 1925 își va exprima părerea într-o formă mult detailată, prezentând analiza minuțioasă a textului documentului), au insistat cu vehemență asupra caracterului autentic al actului în cauză. Primul care i-a depistat calitățile de punct de sprijin al teoriei continuității daco-romane în sud-estul Transilvaniei a fost I. S. Pușcariu, în 1864. Cea mai extravagantă demonstrație o face Sabin Opreanu în 1925, anume pornind de la

falsa realitate oglindită de un document fals, care și el se referă doar la o singură localitate, ajunge la concluzia că în secolul XIV. cel puțin 40%, dar poate și mai mult de 50% din populația întregului scaun al Odorheiului a fost românească.

În 1952, în colecția *Documente privind istoria României* se fac în sfârșit corecțiile de rigoare, documentul fiind calificat drept fals, dar chiar și după această dată vor exista autori, care în lucrări pretins științifice (unele editate chiar sub egida Academiei de Științe a R.S.R.) vor continua să-l citeze ca autentic.

Acest fals a indus în eroare pentru multă vreme istoriografia maghiară și română, efectul său nefiind epuizat complet nici în momentul de față. Alături de alte falsuri calificate și susceptibile (ca de exemplu documentul din 1426 despre românii din Brețcu) el continuă să încurce ițele istoricilor (și din păcate – într-un mod cu totul neadecvat – și ale politicianilor) care se ocupă de această temă.

*Câteva probleme legate
de așezarea românilor în Trei Scaune
(Pál Judit)*

Autoarea urmărește istoria românilor din Trei Scaune, de la prima lor mențiune documentară (documentul de autenticitate dubioasă, datat 1426, despre românii din Brețcu) și până la datele înregistrate de recensământul din 1850.

Analizând conscripția militară din 1614, ajunge la concluzia că majoritatea românilor trebuie căutați aici în rândurile iobagilor exteriori, adică de curând stabiliți în Trei Scaune, și ale jelerilor. Procentajul lor, chiar potrivit calculelor lui Vasile Lechințean (cine îi consideră români și pe secuii liberi ce poartă nume de rezonanță românească), nu depășea 3,5% din totalul populației.

Trece apoi în revistă fenomenele de migrație și de natură socială care au caracterizat regiunea în secolul al XVII-lea, și care au

determinat transformări importante în configurația etnico-socială a zonei.

Rezultatele acestor fenomene sunt înregistrate de conscripția românilor din Trei Scaune din 1699, unde apar 746 capi de familie, adică de trei ori mai mulți decât în 1614. Cei mai mulți români apar la periferia scaunului, respectiv în localitățile unde marea proprietate deținea poziții importante. Procentajul lor raportat la totalul populației – folosindu-se ca termen de comparație conscripția fiscală din 1703 – poate fi estimat deja la 10%.

Autoarea ne atrage atenția și asupra faptului că aproximativ un sfert din românii conscriși în Trei Scaune, în 1699, poartă nume din care reiese că erau practicanți ai unor meserii, ceea ce nuanțează imaginea românului de păstor-transhumant, încetățenit în istoriografia maghiară, și nu numai acolo. Cercetând numele ce apar în 1614, 1699, respectiv în conscripțiile fiscale și urbariale din secolul al XVIII-lea, se poate observa marea mobilitate a elementului românesc din Trei Scaune, puține fiind numele de familie ce se repetă pe listele provenite din epoci diferite.

Sunt trecute în revistă colonizările mai masive de iobagi de pe domeniile importante, apoi aspecte ale organizării bisericești a românilor din zona respectivă. Urmează calcule estimative privind creșterea ponderii elementului românesc de la 1614 și până la 1850.

În încheiere sunt tratate câteva aspecte ale fenomenului asimilației, arătându-se că ea a fost spontană, debutând cu asimilația etnico-lingvistică, în perioada de timp tratată asimilația confesională fiind încă mai mult sporadică.

În anexe este publicată în întregime conscripția din 1699, urmată de tabele comparative privind evoluția numărului românilor în perioada 1614–1750.

*Stabilirea românilor și formarea satelor
românești în scaunul Ciuc (1614–1850)
(Szöcs János)*

Conscripția militară din 1614, efectuată din ordinul principelui Gabriel Bethlen nu a găsit nici o localitate din Ciuc cu o populație românească cât de cât mai consistentă. Din cei 4555 de bărbați luați în evidență doar aproximativ 165 pot fi considerați de etnie română. Majoritatea acestora venise în Ciuc (potrivit mențiunilor comisarilor conscriptori) cu puțină vreme înainte, ca jeleri, slugi, în parte ca iobagi, adică în mare parte nefamiliști.

Autorul – în opoziție cu alte păreri – nu i-a considerat români pe cei cu nume de sonoritate ori de factură românească înscriși în rândurile primipililor, dorobanților și libertinilor secui, deoarece aceștia – dat fiind caracterul închis al societății secuiești – pot fi doar urmași ai unor români pătrunși prin căsătorii în familiile de secui liberi, deci moșenitori ai privilegiilor secuiești pe linie maternă. Ei aveau tot interesul să se asimileze încă din prima generație și din toate punctele de vedere în societatea secuiască.

Majoritatea românilor stabiliți în scaunul Ciuc în secolele XVII-XVIII. provine din Moldova, doar o mică parte a lor venind din comitatele transilvănene. Migrația moldovenilor către ținuturile secuiești a fost determinată de circumstanțe de natură istorică și socială: războaiele turco-polone de la sfârșitul secolului al XVII-lea, cele ruso-turce din secolul al XVIII-lea, precum și de înrăutățirea situației țăranilor în urma sarcinilor boierești.

Pe de altă parte nobilii din Secuime aveau tot interesul ca această populație să vină pe domeniile lor, aceasta fiind la vremea respectivă cea mai avantajoasă sursă de sporire a veniturilor proprii. În încurajarea fenomenului era interesată chiar și curtea de la Viena, care va trage foloase din creșterea numărului contribuabililor. Bazându-se strict pe izvoare arhivistice, în mare

parte inedite, studiul rezumă condițiile formării și începutul istoriei satelor românești din zona montană de la periferia Ciucului.

În secolul al XVIII-lea numărul românilor din Ciuc a crescut în mod vertiginos, în 1750 el depășind cifra de 2993, în 1787 ajungând la 4426. Recensământul austriac din 1850 a înregistrat deja 12834 de români. Numărul lor –potrivit calculelor autorului – era la acea dată de 70 de ori (!) mai mare, decât în 1614.

*Românii din scaunul Odorhei de la apariție
și până la asimilare
(Hermann Gusztáv Mihály–Kovács Piroska)*

În primul capitol al studiului autorii trec în revistă informațiile referitoare la stabilirea românilor în depresiunea Odorheiului. Izvoarele din a doua parte a secolului al XVI-lea consemnează pe lângă secuii din zonă și un mic număr de români, în parte deja stabiliți, alții în căutare de mijloace de existență. Majoritatea lor se ocupă cu păstoritul.

Conscripția militară din 1614 consemnează deja un număr ceva mai mare de iobagi și jeleri români, în mare parte proaspăt stabiliți în localitatea unde au fost găsiți, uneori fiind consemnat și locul lor de proveniență: unii au venit din comitatele apropiate, alții din Țara Făgărașului, din Moldova și din Țara Românească. Procesul de stabilire al românilor în scaunul Odorhei e depistabil din secolul al XVI-lea, continuând permanent până la începutul secolului al XIX-lea.

În capitolul al doilea e prezentată structura și viața confesională a românilor din scaunul Odorhei în secolele XVIII-XIX. Vice-arhidiaconatul greco-catolic de Odorhei a cuprins cinci parohii: Odorheiu-Seciuiesc, Aldea, Bodogaia (-Cristur?), Eliseni, Bezidu-Nou. Cei de religie ortodoxă, organizați potrivit unei structuri mai puțin riguroase, cu preoți de o pregătire mai modestă, erau grupați

în jurul a trei parohii: Bodogaia, Proumbenii Mari, Vârghiș. Este prezentat pe scurt istoricul acestor parohii.

Capitolul al treilea cuprinde câteva statistici referitoare la numărul greco-catolicilor, și separat al ortodocșilor, pe parohii și pe localități, respectiv datele pe localități ale recensământului austriac din 1857, efectuat în condițiile unui regim de dominație militară, deci de loc favorabil ungarilor.

Ultimul capitol prezintă procesul asimilației grupurilor răzlețe de români din scaunul Odorheiului: prima dată ei își vor abandona limba, devenind maghiarofoni în mare parte încă în secolul al XVIII-lea. De la începutul secolului următor avem deja mai multe însemnări scrise din care reiese că aceștia nu numai că nu vorbeau, dar nici nu cunoșteau limba română.

Se pare deci că românii din Odorhei nu au fost asimilați cu forța, cu aportul larg al oficialităților, al școlii și al bisericilor istorice maghiare în perioada dualismului austro-ungar, precum le place unora să afirme, ci mult mai devreme, printr-un proces lent și – luând în considerare proporția lor comparativ cu restul populației – firesc. Singura relicvă a identității lor aparte a rămas până la urmă doar confesiunea lor greco-catolică ori ortodoxă. În perioada interbelică statul român va depune eforturi serioase pentru a-i re-româniza, practic fără nici un rezultat. Amestecați prin căsătorii cu populația secuiască-maghiară, ei își vor abandona treptat și credința, lovitura de grație în acest sens dând-o însuși statul român, prin desființarea bisericii greco-catolice.

Studii de caz

Satu-Mare (*Kovács Piroska*)

Autoarea – îmbinând metoda „oral history” cu cercetările de arhivă, prin care se verifică riguros toate datele obținute de la interlocutori – prezintă pe fundalul istoricului localității destinul a două mari familii românești, care s-au stabilit în Satu-Mare (jud. Harghita). Este prezentat pe scurt trecutul satului de la prima atestare în scris și continuând cu mențiunile documentare din secolele XVI-XVII., înșiruind numele de familii ce apar în aceste documente, precum și toponimia, hidronimia împrejurimilor. Potrivit acestor izvoare marea majoritate a locuitorilor satului, ca și numele de locuri și de ape date și folosite de ei au fost de-alungul timpurilor aproape în exclusivitate maghiare. Puținii iobagi și jeleri cu nume românesc, care apar în secolele XVI-XVII. (uneori menționându-se și locul lor de proveniență, ca în cazul lui *Olah Istuan* din Muntenia), s-au stabilit ulterior în altă parte, s-au stins fără urmași ori s-au topit în populația secuiască a satului, deoarece numele lor nu mai apar în documentele din secolele următoare.

Se stabilește în schimb în sat familia *Mihálykó*, în prima jumătate ori pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. (Primul *Mihálykó* apare într-un document din 1765, ca iobag al nobilului *Ugron Ferenc*.) Pe la mijlocul secolului următor vine în localitate întemeietorul clanului *Ilonka*. Ambele familii de origine românească erau de religie greco-catolică. Aceste două familii au întemeiat *Ulița Valahilor* (*Oláhok utcája*) din sat, morții lor au fost îngropați în *Cimitirul valahilor* (*Oláhok temetője*). Istoria

românilor din Satu-Mare este practic istoria acestor două familii.

În privința limbii vorbite, românii din Satu-Mare s-au maghiarizat încă pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, familia Ilonka venind în sat pe la mijlocul secolului următor după toate aparențele deja ca maghiarofonă.

Încă din 1871 ei vor face demersuri și chiar vor da bani grei pentru a fi cuprinși cu drepturi depline în rândurile credincioșilor romano-catolici din sat (asta contrar afirmației potrivit căreia biserica catolică i-ar fi ademenit cu bani și alte avantaje materiale pe români în rândurile sale). Arhiepiscopul greco-catolic însă (în deplină înțelegere cu episcopul romano-catolic, care practic va comunica sentința!) nu va consimți niciodată aceste conversiuni făcute din proprie inițiativă: familiile de origine românească maghiarizate spontan și practicante în fapt al cultului romano-catolic vor fi considerate oficial pe mai departe credincioși greco-catolici.

În perioada interbelică noua administrație românească a reușit prin privilegii (deosemnarea juzilor săteni, respectiv a celorlalți funcționari exclusiv din rândurile celor două familii de origine românească), prin serioase avantaje materiale (distribuirea de unelte agricole, pluguri moderne pentru vremea respectivă, aparate radio, obiecte de uz gospodăresc etc.), să reconvertească o anumită parte a lor, dar pentru o vreme foarte scurtă. Actualmente toți membrii ai celor 30 de familii Mihálykó și a celor 25 de familii Ilonka se declară de naționalitate maghiară.

Lueta
(*Mihály János*)

Studiul lui Mihály János urmărește soarta românilor stabiliți în satul Lueta, așezat la poalele Munților Harghita, în valea Homorodului Mic.

Conscripțiile de la începutul secolului al XVII-lea oglindesc prezența foarte sporadică a elementului românesc: familia Oláh, asimilată în rândurile secuilor liberi încă în 1602, deci care nu mai poate fi considerată „curat” românească; și alte câteva familii în rândurile iobagilor și jelerilor (numărul acestora – exclusiv pe baza numelor – nu poate fi stabilit cu exactitate). Conscripția din 1721 consemnează și ea 11 iobagi și patru persoane din categoria „vagus” (peregrini), dintre care trei sunt cu siguranță români.

Conscripția greco-catolicilor din 1733 găsește în Lueta șase familii aparținând acestei confesiuni. În conscripția din 1750 sunt consemnați deja 18 iobagi, 10 jeleri și 3 „vagus”, în rândul cărora numele de rezonanță românească sunt deja frecvente (Bucur, Golicza, Vaszi, Pakular, Borbat, Olah). Registrele matricole ale parohiei romano-catolice din localitate mai consemnează familiile „valahe” („valachus”) Oláh, Peter, Birki, Tatar, Nagy, Kopatz, Molnár.

În 1835, potrivit evidențelor bisericești se găseau la Lueta 77 de greco-catolici. Recensământul austriac din 1850 consemnează 59 de români „după limbă maternă”, iar 65 de greco-catolici s-au declarat cu această ocazie țigani. Până în 1910 numărul românilor (după limbă maternă) va scădea la 13. La Lueta, în urma căsătoriilor mixte frecvente, asimilația etnico-lingvistică pare să fi fost concomitentă cu cea confesională, căci în 1927 nu s-a găsit nici o familie care să se declare de altă religie decât cea romano-catolică.

Ca rezultat al campaniei de re-românizare a autorităților din

perioada interbelică, cu toată opoziția bunei părți a familiilor de origine românească, statisticile vor consemna un oarecare fenomen de reconvertire, dar cu caracter vremelnic.

Merești
(*Oláh Sándor*)

Autorul documentează cu date demografice, economice, de istorie ecleziastică, toponimice și antroponimice procesul spontan de asimilare al unei minorități românești, stabilită în epoca feudalismului într-un sat secuiesc (*Merești*, județul Harghita). Trece în revistă evoluția relațiilor sociale, prezintă circumstanțele favorabile pe care regiunea le oferă celor doritori de a se stabili acolo, condițiile naturale prielnice modului de viață a noilor veniți, toate fiind premise locale ale procesului istoric de asimilare.

Populația românească - însumând în secolele XVIII-XIX. aproximativ 20% din totalul locuitorilor satului - stabilită în acest mediu secuiesc-maghiar a rămas pe loc, abandonându-și limba, integrându-se în privința modului de viață. Referitor la procesul abandonării limbii proprii și al trecerii la uzul cotidian al limbii maghiare nu dispunem de date exacte. Oamenii vârstnici, născuți în aceste familii de origine românească la începutul secolului, nu au cunoștință de faptul că părinții ori bunicii lor ar fi vorbit românește.

Procesul integrării a atras după sine trecerea la folosirea limbii maghiare, conformarea în privința modului de viață, diminuarea diferențelor de avere, omogenizarea socială (căsătorii mixte). Acest proces a fost înlesnit și de anume organisme sociale formale ale comunității locale (biserica, școala), dar factorul hotărâtor l-a constituit superioritatea numerică netă a populației maghiare, situată și la un grad mai înalt al evoluției civice.

La începutul secolului nostru conștiința originii distincte a populației de obârșie românească față de ceilalți membri ai

comunității era întreținută doar prin confesiunea lor greco-catolică. Religia unită a avut un rol important în autodefinirea identității și în solidaritatea simbolică a familiilor de origine românească din Merești.

Separarea lor de restul comunității, conștiința colectivă a identității lor în epoca menționată se baza pe elemente religioase (viața confesională, sărbători religioase distincte). Stratificarea propriu-zisă a populației din localitate nu se baza însă pe criterii etnice, ci pe cele sociale.

Între cele două războaie mondiale amestecul extern de factură politică a încercat reactivarea liniilor de demarcație etnică, existente cândva în sânul comunității din Merești, dar fără succes: procesul era deja încheiat și ireversibil.

Tartalomjegyzék

Előszó	5
<i>Hermann Gusztáv Mihály</i> „Villa nostra olachalis” (Egy hamis oklevél utóéletéről)	7
<i>Pál Judit</i> A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614-1850)	25
<i>Szócs János</i> A románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csík-, Gyergyó-, Kászonszékben (1614–1850)	98
<i>Hermann Gusztáv Mihály–Kovács Piroska</i> Udvarhelyszéki románok: a betelepedéstől a beolvadásig	157
Esettanulmányok	
<i>Kovács Piroska</i> Máréfalva	215
<i>Mihály János</i> Lövéte	258
<i>Oláh Sándor</i> Homoródalmás	277
Rezumate	299

Kiadja a Pro-Print Könyvkiadó
Felelős vezető: Burus Endre igazgató
Műszaki szerkesztő: Botár Emőke
Megjelenés éve: 1999

Készült a Pro-Print Rt. nyomdájában,
1000 példányban, 19,5 ív terjedelemben.
Csíkszereda, Temesvári u. 19

